

George Orwell en de kunst van het sterven

Gerard Borst

George Orwell (1903-1950) schreef het grootste deel van Nineteen Eighty-Four op het Schotse Hebriden-eiland Jura. De schrijver had tuberculose; de ziekte eiste een steeds hogere tol; Orwells krachten verminderden. Zijn werk aan de roman werd een gevecht dat zijn einde bespoedigde.

Een beroemd verhaal van D.H. Lawrence gaat over een man die van eilanden houdt. George Orwell, tegen het eind van zijn leven eilandbewoner, kan met dit verhaal in verband worden gebracht, al heeft hij niet model gestaan voor Lawrence' protagonist.

Het verhaal gaat over de schrijver Cathcart, die het slachtoffer wordt van zijn afzonderingsdrift. Cathcart trekt zich uit de wedloop van de vooruitgang terug en gaat op een eiland wonen, om er het paradijs te herwinnen. Hij omringt zich met mensen die het eiland voor hem in bedrijf houden. Het project wordt een economisch fiasco, mede doordat de meesten van zijn ondergeschikten hem bezwendelen.

Hij vestigt zich op een ander, kleiner eiland, waar hij minder mensen om zich heen verzamelt. Op dit eiland werkt hij aan een boek, dat wat hem betreft niet per se gepubliceerd hoeft te worden. Vrij van ambities en verlangens, lijkt hij gelukkig.

Toch gaat het ook hier mis. Cathcart krijgt een verhouding met de dochter van zijn huishoudster. De affaire, die hij onzuiver vindt, breekt hem en, zoals hij vol zelfverachting vaststelt, zijn eiland raakt erdoor bezoedeld. De vrouw blijkt zwanger te zijn. Ze trouwen, hun dochter wordt geboren, maar Cathcart blijft met zichzelf overhoop liggen.

Hij zoekt verlichting op eiland nummer drie. Dit beslaat maar een paar aren rotsgrond. Hij woont er alleen. Zijn boek kan hem niets meer schelen. Elke menselijke toenadering van buiten zijn eiland houdt hij af. Zo neemt het afgesneden zijn van de wereld absolute vormen aan, is Cathcart's isolement totaal. Op een kwade winterdag wordt het eiland een en al sneeuw en de zee eromheen onherbergzaam en levenloos. Op die verlatenheid, weet de ontredde Cathcart maar al te goed, zal nooit meer een zeil verschijnen. En er is meer sneeuw op komst.¹

Islomanie

In dit satirisch getoonzette verhaal stak Lawrence de draak met de excentrieke schrijver Compton Mackenzie, naar wie hij het personage Cathcart modelleerde. Mackenzie, die zich door het verhaal diep beledigd voelde, stond in de Britse literaire wereld bekend om zijn islomanie. Hij woonde op het kleine Hebriden-eiland Barra en werd nooit moe zijn passie te etaleren voor *Hebridian life*. Eind mei 1940 vond in Londen een Dickens-conferentie plaats met Mackenzie als voorzitter. Bij die gelegenheid hield de door Mackenzie bewonderde George Orwell een lezing over Dickens. In de wandelgangen trok Mackenzie Orwell aan zijn jasje. Hij moet daarna al snel begonnen zijn over zijn geliefde Hebriden.

Orwell was gegrepen. Van jongs af aan fascineerde Robinson Crusoe hem. Het vooruitzicht ooit een op zelfvoorziening gericht leven te leiden op een Hebriden-eiland, waar hij verwijderd zou zijn van de gruwelen van de moderne tijd, begon hem toe te lachen.² Een maand na de Dickens-conferentie noteerde hij in zijn dagboek: 'Thinking always of my island in the Hebrides, which I suppose I shall never possess nor even see. Compton Mackenzie says even now most of the islands are uninhabited [...] and most have water and a little cultivable land, and goates will live on them.'³ Orwells eilanddroom ging pas na de Tweede Wereldoorlog in vervulling. Op aandrang van zijn vriend David Astor, redacteur van *The Observer*, een krant waaraan hij meewerkte, koos hij uiteindelijk voor Jura. Tussen mei 1946 en januari 1949 zou hij er ongeveer zes maanden per jaar verblijven, wonend in het huis Barnhill. Anders dan de schrijver Cathcart in het verhaal van

Orwell, 1946. 'Een verre van gezonde man.'

(Foto uit: Michael Shelden, *Orwell. The Authorised Biography*.)

Lawrence, verloor hij niet zijn ambities. Hij werkte op zijn eiland als een opgejaagde aan een boek dat met alle geweld de wereld in moest. Voor de voltooiing daarvan had hij niet alle tijd meer. Hij moest voortmaken. De dood zat hem op de hielen.

Vijf biografen

Orwell bepaalde in zijn testament dat hij geen biografie wenste. Hij moet zich herhaaldelijk in zijn graf hebben omgedraaid, want maar liefst vijf biografen hebben hem onder handen gehad.⁴

Bernard Crick opende de rij. Zijn boek uit 1980 is nog steeds verhelderend voor wie bovenal is geïnteresseerd in Orwells

politieke opvattingen. Een volwaardige biografie kun je het echter moeilijk noemen. Daarvoor blijft de 'persoon' Orwell te ver buiten beeld. In de biografie van Michael Shelden uit 1991 dringt zich sterker een mens van vlees en bloed naar de voorgrond. Hierdoor overtreft Shelden de wat taaie Crick in levendigheid. Hij, op zijn beurt, moet op dat vlak zijn meerdere erkennen in biograaf nummer drie, Jeffrey Meyers, wiens boek in 2000 verscheen.

Evenals Shelden, alleen nog beter, bevredigt Meyers een bepaald soort nieuwsgierigheid. Veel lezers, en ik sluit mezelf nadrukkelijk niet uit, willen een biograaf horen over wat de schrijver Is. Querido 'de gewoonmenschelijke eigenschappen' van de gebiografeerde heeft genoemd.⁵

Met deze drie biografieën leek het leven van Orwell definitief neergezet. Toch greep zowel Gordon Bowker als D.J. Taylor zijn honderdste geboortjaar (2003) aan om een biografie aan de stapel toe te voegen. Bowker kwam zowaar met nieuwe gegevens, vooral over Orwells jeugd. Zijn biografie werkt echter danig op de zenuwen, doordat hij achter elke hoek en elk detail een bepaalde betekenis vermoedt.⁶ Taylor verschaft meer leesgenot, hoewel hij vergeleken met Bowker minder nieuws bracht. Hij is van de vijf biografen de beste schrijver. Zijn schwung doet zijn onderwerp eer aan (Orwell was een briljant stylist). Daarnaast excelleert hij in het compact en samenhangend analyseren van Orwells werk.

Zware roker

Op foto's zie je Orwell geregeld met een sigaret in de mondhoek. De schrijver was een zware roker. Hij draaide zijn sigaretten,

die hij achter elkaar opstak, zelf. Met een pakje zware shag van Nosegay deed visite hem een groot genoegen. De tondaanslag die het roken van Nosegay teweegbracht, nam hij voor lief.⁷ Deze rookgewoonte accentueerde het arbeideristische voorkomen dat de *lower-upper middle class man* Orwell nastreefde toen hij definitief had gekozen voor het socialisme. Hetzelfde deed het tenue waarin hij zich graag kleedde: een versleten jasje met elleboogstukken, een ruw blauw overhemd en een ruwe blauwe stropdas.⁸ De fameuze dunne snor viel bij deze uitdossing volledig uit de toon. En zo was het ook met zijn nette accent. Als Orwell sprak, wist je meteen dat hij aan het prestigieuze Eton College gestudeerd had.

Thuis of in het café of restaurant praatte Orwell met zijn intellectuele middenklassevrienden graag over literatuur of politiek. Sport boeide hem maar matig. Op Jura manifesteerde hij zich als boer-visser-jager. Geweren fascineerden hem, hij wist hoe hij ermee moest omgaan. Hij was een uitmuntend schutter (ook met de katapult). Hij had liefhebberij in het houden van geiten. Tegen werken met zijn handen zag hij niet op, hij was dol op timmeren en tuinieren. Hij was een enthousiast motorrijder. Museum-, theater- of concertbezoek liet hij grotendeels achterwege. Op vrouwen, die hij, hoewel hij verlegen was, allerminst uit de weg ging, maakte hij indruk.⁹

In 1940 portretteerde Orwell zichzelf voor een Amerikaans literair naslagwerk. Hij zei te houden van de Engelse keuken, Engels bier, Franse rode wijn, Spaanse witte wijn, Indische thee, haardvuur, kaarslicht en comfortabele stoelen. Een hekel had hij aan lawaai, auto's, de radio, voedsel-in-blik, centrale verwarming en designmeubelen.¹⁰

Mislukkingskunstenaar

Orwell was een mislukkingskunstenaar.¹¹ Mislukking obsedeerde hem, aldus biograaf Taylor, die aan een van zijn hoofdstukken de titel ‘Orwell’s failure’ meegaf.¹² Het benadrukken van eigen falen was een geliefkoosde bezigheid. Hij beschouwde zich als mislukt, en ook zijn boeken vond hij mislukkingen. Hij leed aan een ernstige vorm van ontkenning van eigen talent.

Veel van zichzelf projecteerde Orwell op zijn romanfiguren. Mislukken doen ze allemaal, die personages. Elk Orwell-karakter is, in de woorden van Taylor, ‘a study in failure, of life not sustaining its early promise, dreams cast down into dust’.¹³ Bij elke roman vervalt de schrijver in hetzelfde patroon. Telkens staat een afgezonderde, geïsoleerde figuur op tegen een vijandige wereld waaraan hij deelhad. Even zo vaak mislukt de rebelle. Het eindigt er altijd mee dat het hoofdpersonage zich – vernederd, verslagen – weer uitlevert aan die wereld.

Ook *Nineteen Eighty-Four* kent dit patroon. De eenzame held Winston Smith rebelleert tegen de totalitaire eenpartijstaat waarin de alziende partijleider Big Brother alom tegenwoordig is. De macht van Big Brother strekt zover dat zelfs de mentale vrijheid eronder bezwijkt. (‘De gedachten zijn vrij/ Wie raadt ze daarbinnen?’ – Big Brother!) Winston verliest de strijd. De partij martelt en hersenspoelt hem terug in de tentakels van Big Brother, van wie hij per slot van rekening oprecht houdt.

Zwakke gezondheid

Zijn leven lang had Orwell een zwakke gezondheid. Zijn levensverhaal is de geschiedenis van ziek zijn en nooit weer helemaal

beter worden. Biograaf Meyers informeert ons hierover in zijn overzichtelijke appendix ‘A history of illness’.¹⁴ Doorgaans waren zijn longen het probleem. In zijn jongere jaren werd bij hem afwisselend bronchitis en longontsteking gediagnosticeerd. Tussen de ziekteperiodes door kon het redelijk goed gaan, maar een akelige hoest was er altijd.

In maart 1938 had Orwell een ernstige longbloeding. Ternauwernood ontsnapte hij aan de dood. In maart 1945 dreigde de dood opnieuw. Hij was als oorlogscorrespondent voor *The Observer* in Duitsland en moest in Keulen naar het ziekenhuis omdat hij weer bloed spuwde. Later hierop terugkijkend, vertelde hij een vriend: ‘I thought at one time it was all up with me.’¹⁵ Midden februari 1946 – hij was al lang weer in Engeland terug – had hij andermaal een longbloeding. Een jaar later hield een ernstige bronchitis hem aan het bed gekluisterd. Herfst 1947 verbleef hij op Jura. Hij werd doodziek en begon weg te teren. In december dat jaar werd de diagnose tuberculose gesteld. Orwell herstelde daarna niet meer. Begin 1950 stierf hij, 46 jaar oud, in een Londens ziekenhuisbed aan een tuberculeuze bloeding.

Zonder overjas

Bijna voortdurend wist Orwell zich in omstandigheden te manoeuvreren waarmee hij zijn frêle gezondheid op het spel zette.¹⁶ Aan het begin van zijn schrijversloopbaan leidde hij met tussenpozen vier jaar lang een zwerversbestaan in Parijs en Londen. Daar hield hij weliswaar *Down and Out in Paris and London* (1933) aan over, zijn eerste boek, een indringende sociale reportage,

maar een aanslag op zijn toch al povere fysiek was het zonder twijfel. In 1936 ver-richtte hij een participierend-observerend onderzoek naar de werk- en leefomstandigheden van het industrieproletariaat in Noord-Engeland. Of hij een kolenmijn van binnen wilde zien, vroegen ze in Wigan. Gretig zei hij ja. Hij daalde af in een mijnschacht om vervolgens met een ploegje kompels de horizontale voettocht naar de kolenwinplaats te ondernemen. De ondergrondse gangen waren aan de lage kant. Voor de lange Orwell zat er niets anders op dan de drie mijl dubbelgevouwen af te leggen. Het bekwam hem slecht. Zijn onderzoek moest worden stilgelegd. Drie dagen lang vertoonde de fysiek gesloopte schrijver zich niet buiten de muren van het logement dat hem onderdak bood.¹⁷

De resultaten van het onderzoek in Noord-Engeland werden verwerkt in *The Road to Wigan Pier* (1937). Orwell schreef dit boek, een nog mooiere reportage dan *Down and Out*, in Wallington, een desolaat gehucht in Hertfordshire, waar hij na zijn huwelijk met Eileen O'Shaughnessy een vochtige en tochtige bouwval zonder elektriciteit of warm water had betrokken – ook geen

Barnhill, Isle of Jura, 1948. Hier schreef Orwell het grootste deel van *Nineteen Eighty-Four*. (Foto uit: Bernard Crick, *George Orwell. A Life*.)

zegen voor zijn gestel. Desondanks beleefde hij hier de gelukkigste periode van zijn leven.

Evenmin bevorderlijk voor de gezondheid was Orwells vrijwillige deelname aan de Spaanse Burgeroorlog. Hij raakte ernstig gewond. Op het Huesca-front ging een fascistische kogel hem recht door de keel. Zijn beschrijving van dit voorval in *Hommage to Catalonia* (1938), zijn Spanje-reportage – Orwell zelf vond dit zijn beste boek¹⁸ –, blijft de lezer bij. Door de fysieke schade die de kogel aanrichtte, had Orwell voortaan last van een stembandverlamming, die zijn stem hees, zacht en vlak van toon maakte.¹⁹ Orwell gokte met zijn gezondheid, en leek daar behagen in te scheppen. Op de motor reed hij het liefst zonder overjas aan in de regen. In december 1930 liep hij zo een zware verkoudheid op, die zich tot longontsteking ontwikkelde.²⁰

En dan was daar nog dat eeuwige roken. 'Roken brengt de gezondheid ernstige schade toe', weten we tegenwoordig. Maar in Orwells tijd waren ze zover nog niet. In kringen van tbc-artsen werd zelfs in positieve termen over roken gesproken: van roken ging de patiënt hoesten, wat hielp bij het opwekken van sputum.²¹ Hoe dan ook: Orwell werd er niet beter van.

Schrijfwoede

Al vroeg moet Orwell hebben beseft dat hij maar kort te leven had. Van de weeromstuit ontstond de drang zijn leven te intensiveren. Hij wilde het leven als het ware dubbel leven. Hij was een man van actie, die nooit afzag van deelname aan de wereld buiten de kamer waar de schrijfmachine stond, ook niet, waarschijnlijk *juist* niet,

als hij daarmee gevaar liep. Zijn leven dubbel leven kon hij ook in de kunst. Hij liet zich opjagen door een hoog opgeschroefde schrijfwoede, die resulteerde in een oeuvre van imposante omvang (romans, essays, journalistiek).

Die intensivering bespoedigde zijn einde. Orwells leven stond op een hoge pit: des te sneller brandde het op.

Midden augustus 1945 verscheen *Animal Farm*. Het boek maakte Orwell op slag beroemd. Hij zat toen al tot over zijn oren in het werk – journalistiek vooral –, maar nu zijn naam was gevestigd was het hek pas goed van de dam. De verzoeken om stukken kwamen van alle kanten; geen moment stond de telefoon meer stil. Orwell besloot ervoor weg te vluchten. Hij wilde ongestoord kunnen werken aan nog een nieuw boek, waarvan hij voelde dat het geschreven móest worden. Op Jura kon dat gebeuren. Een verre van gezonde man die naar een eiland gaat waar het leven vol is van ontberingen – Orwells vrienden vonden het pure waanzin.²²

Jura begroette Orwell als semipermanente bewoner in 1946. Eind mei dat jaar betrok hij op het eiland een huurhuis, Barnhill. Zo begon zijn eerste wat langere verblijf op het eiland. Het duurde tot het begin van de herfst, toen de schrijver terugkeerde naar zijn eigenlijke woonplaats Londen.²³

Objectieve waarheid

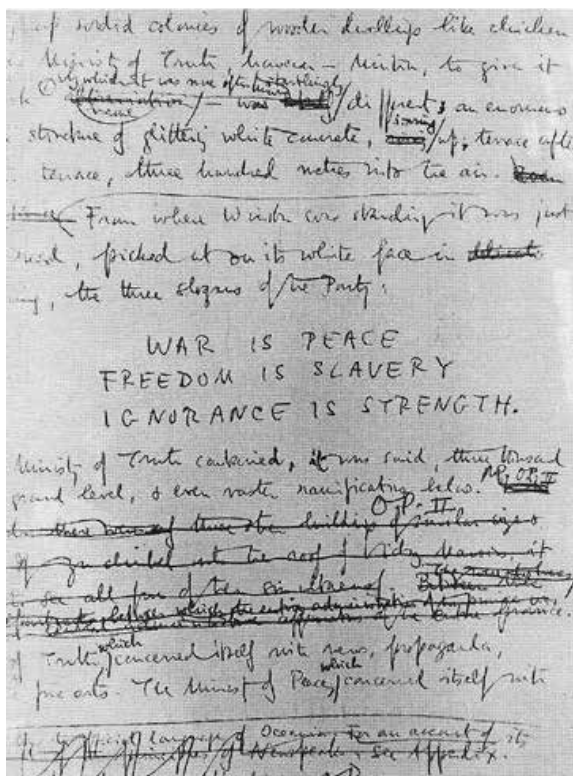
De drang tot het schrijven van *Nineteen Eighty-Four* was vooral onweerstaanbaar geworden in 1944. Eind augustus dat jaar vond in Londen een conferentie plaats van de internationale schrijversorganisatie PEN, die Orwell bijwoonde.

Met meer dan gewone belangstelling luisterde hij naar een spreker die het thema ‘Falsifiëring van de wetenschap in de Sovjet-Unie’ behandelde.²⁴ Hij wist dat het ook zijn thema was. Voorlopig nam ander werk hem in beslag. Het eigenlijke schrijven begon pas toen hij op Jura was beland. Eind september 1946 noteerde hij in een brief: ‘I have at last started my novel about the future, but I’ve only done about 50 pages.’²⁵ De voltooiing van het boek zou nog ruim twee jaar op zich laten wachten. Het grootste deel kwam op Jura tot stand. Waarom schreef Orwell *Nineteen Eighty-Four*? Hij beantwoordde die vraag zelf in een brief die hij schreef in mei 1944, een paar maanden voor de Londense PEN-conferentie: ‘Everywhere the world movement seems to be in the direction of centralised economies which can be made to “work” in an economic sense but which are not democratically organised and which tend to establish a caste system. With this go the horrors of emotional nationalism and a tendency to disbelieve in the existence of objective truth because all the facts have to fit in with the words and prophecies of some infallible Führer.’²⁶

Zo laat het uiteindelijke boek zich lezen: als een pleidooi voor het geloof in objectieve waarheid; als een waarschuwing tegen politieke systemen van georganiseerd liegen, stelsels waarin de machthebbers door het voortdurend herschrijven van de geschiedenis hun politieke gelijk bevestigen.

Onsterfelijk

Vanaf april 1947 werkt Orwell op Jura aan *Nineteen Eighty-Four*. De meeste tijd is hij

Pagina uit het manuscript van *Nineteen Eighty-Four*. Alleen nog voor Orwell zelf ontcijferbaar. (Foto uit: Michael Shelden, *Orwell. The Authorized Biography*.)

ziek. Het wordt ten slotte zo erg dat hij alleen nog in bed kan schrijven. In december krijgt hij te horen dat hij tuberculose heeft. Hij wordt opgenomen in een ziekenhuis nabij Glasgow. De behandeling is zonder resultaat. Als hij toch wat opknapt, komt dat door de rust die hij krijgt voorgeschreven.

Eind juli 1948 is Orwell terug op Jura. Dat de dood hem aan het inhalen is, beseft hij nu terdege. Opgejaagd schrijft hij door. Eind september staat hij op instorten, maar, vertelt hij een vriendin: 'I have to finish the wretched book.'²⁷ Begin november heeft hij de ruwe eindversie van *Nineteen Eighty-Four* af. Wat er ligt is een manuscript dat door de vele toevoegingen, doorhalingen en verbeteringen alleen nog voor hemzelf

ontcijferbaar is. Op zijn verzoek probeert zijn uitgever Fredric Warburg iemand te vinden die de tekst onder zijn toezicht op Jura in het net zou kunnen uittypen. Dat mislukt. Hij gaat dan zelf aan de slag. Midden november schrijft hij een vriend: 'I am on the grisly job of typing out my book which I have at last finished.'²⁸ In een afgesloten, slecht verwarmde kamer tikt hij zich dagelijks de vingers blauw, aan één stuk door zijn zware Nosegay shag rokend. Een week of drie later hamert hij na 150 duizend woorden de laatste punt uit zijn machine. Hij stort dan volledig in. 'The creation of *Nineteen Eighty-Four*,' zegt biograaf Meyers, 'virtually killed Orwell.'²⁹ Begin januari 1949 verlaat 'de man die van zijn eiland hield' Jura om het nooit meer terug te zien.

Orwell zelf beviel *Nineteen Eighty-Four* maar matig. In oktober 1948 – vlak voordat hij met het helse typewerk begon – schreef hij aan zijn uitgever Fredric Warburg: 'I think the book is a good idea but the executing would have been better if I had not written it under the influence of TB.'³⁰ Het nageslacht was positiever. In 2007 riep *The Guardian* de roman uit tot het meest kenmerkende boek van de twintigste eeuw.³¹ *Nineteen Eighty-Four* zal gelezen blijven worden. De race tegen de dood op Jura heeft Orwell onsterfelijk gemaakt.

Noten

1. 'The man who loved islands', in: D.H. Lawrence, *The woman who rode away and other stories* (1928), Verhaal 9. Ontleend aan: <http://gutenberg.net.au/ebooks04/0400301h.html>.
2. Gordon Bowker, *George Orwell* (London: Little, Brown, 2003), p. 263.

3. Peter Davison (red.), *The Orwell diaries* (London etc.: Penguin, 2010), p. 257.
4. De al genoemde Gordon Bowker en daarnaast: Bernard Crick, *George Orwell: a life* (London: Secker & Warburg, 1980); Michael Shelden, *Orwell. The authorised biography* (London: Heinemann, 1991); Jeffrey Meyers, *Orwell. Wintry conscience of a generation* (New York/London: Norton, 2000); D.J. Taylor, *Orwell. The life* (London: Chatto & Windus, 2003).
5. 'De brieven van Multatuli', in: Is. Querido, *Letterkundig leven* (Amsterdam: Emmering, 1916), p. 15.
6. Zo formuleert Marco Daane het op de website 'Het spoor van Orwell' (<http://hetspoorvanorwell.webklik.nl/page/verder-lezen>). Daane is de auteur van een zeer genietbaar verslag van een reis door Orwells leven en werk: *Het spoor van Orwell* (Amsterdam/Antwerpen: Atlas, 2011).
7. Meyers, *Wintry conscience*, p. 231.
8. Meyers, *Wintry conscience*, p. 91.
9. Peter Davison (red.), *George Orwell. A life in letters* (New York/London: Liveright, 2010), fotokatern; Meyers, *Wintry conscience*, p. 14, 169, 231, 239, 265.
10. Bowker, *Orwell*, p. 263; Meyers, *Wintry conscience*, p. 126.
11. De typering 'mislukkingskunstenaar' ontleen ik aan: Willem Otterspeer, 'Freud en Hermans (en zijn biograaf)', in: *De Gids* 176(2013)6, p. 8-9, aldaar p. 9.
12. Taylor, *The life*, p. 318-321 (Vintage-pocketeditie 2004).
13. Taylor, *The life*, p. 319 (Vintage-pocketeditie 2004).
14. Meyers, *Wintry conscience*, p. 337-338.
15. Meyers, *Wintry conscience*, p. 237.
16. Meyers, *Wintry conscience*, p. 123.
17. Gerard Borst, "Nogal uit de hoogte en een beetje een snob". George Orwell in Wigan en Wallington', in: *Historisch Nieuwsblad* 9(2000)1, p. 29-31, aldaar p. 29. Ook online raadpleegbaar: <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/5496/nogal-uit-de-hoogte-en-een-beetje-een-snob.html>.
18. Meyers, *Wintry conscience*, p. 173.
19. Meyers, *Wintry conscience*, p. 195; Taylor, *The life*, p. 228 (Vintage-pocketeditie 2004).
20. Meyers, *Wintry conscience*, p. 99.
21. Meyers, *Wintry conscience*, p. 275.
22. Meyers, *Wintry conscience*, p. 259.
23. Davison, *Life in letters*, p. 501.
24. Davison, *Diaries*, p. 369.
25. Davison, *Life in letters*, p. 327.
26. Davison, *Life in letters*, p. 232.
27. Meyers, *Wintry conscience*, p. 278.
28. Davison, *Life in letters*, p. 422.
29. Meyers, *Wintry conscience*, p. 278.
30. Davison, *Life in letters*, p. 418.
31. *NRC Handelsblad* 8 juni 2007.